

Dr hab. Marek Mączyński, prof. UJ
Katedra Prawa Samorządu Terytorialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Jagielloński

RECENZJA
w postępowaniu habilitacyjnym
Pana dra Konrada Graczyka

1. Podstawa prawna

Niniejsza recenzja została sporządzona w związku z uchwałą nr 205/2025 Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego z dnia 25 lutego 2025 roku w sprawie powołania w skład Komisji Habilitacyjnej w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne wszczętego na wniosek dr. Konrada Graczyka, prof. UŚ. W uchwale tej, działając na podstawie art. 221 ust. 5 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jedn. Dz. U. z 2024 poz. 1571 ze zm.) wyznaczono mi funkcję na recenzenta w przedmiotowym postępowaniu o czym zostałem poinformowany pismem z dnia 13 marca 2025 r. (L.dz. WPIA.BEIOI.421.3.2024 8/2022) podpisanym przez Dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, dr hab. Witolda Kurowskiego, prof. UŚ.

W związku z powyższym zgodnie z art. 221 ust. 8 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce recenzja niniejsza jest oceną, czy osiągnięcia naukowe osoby ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ww. ustawy.

2. Ocena osiągnięcia naukowego, stanowiącego wkład w rozwój dyscypliny naukowej

a. Uwagi wstępne

Pan doktor Konrad Graczyk, we wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego przedstawił jako swoje główne osiągnięcie naukowe monografię pt. „Niemieckie sądy specjalne w Generalnym Gubernatorstwie 1939-1945”, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2025, ISBN 978-83-68091-24-3, ss. 448.

Ocena przedstawionego osiągnięcia naukowego zawiera w szczególności takie elementy jak: temat pracy, cel i podstawowe cele pracy, wykorzystane metody badawcze, strukturę i objętość rozprawy, ogólną ocenę merytoryczną o oraz ocenę strony formalno-redakcyjnej i edytorskiej oraz wykorzystany w pracy materiał źródłowy. Obejmuje też ocenę oryginalności pracy i ocenę wkładu jej Autora w rozwój dyscypliny naukowej.

b. Ocena opracowania wskazanego jako główne osiągnięcie naukowe Habilitanta.

b1. Temat i cel opracowania

Monografia Pana dra Konrada Graczyka, którą przedstawił we wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego jako swoje osiągnięcie naukowe, stanowi dość kompleksowe opracowanie problematyki ustroju, organizacji i funkcjonowania niemieckiego sądownictwa specjalnego w okupowanej Polsce. Używam określenia „dość kompleksowe”, gdyż nawet sam Autor recenzowanej monografii, wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe Habilitanta, zauważa że problematyka sądów specjalnych w GG w kontekście całego spektrum badań nad sądownictwem specjalnym na polskich ziemiach zajętych przez III Rzeszę nie jest wyczerpana, choćby z powodu, że monografia nie obejmuje zagadnień związanych z działalnością sądów specjalnych działających na ziemiach wcielonych w 1939 do Rzeszy. Tym niemniej nie można z tego faktu czynić Autorowi zarzutów, gdyż już w tytule opracowania zaznaczył on zawężenie rozważań do zagadnień związanych z obszarem GG. A poza tym już samo podjęcie tematu niemieckiego sądownictwa specjalnego w GG uważam za inicjatywę ważną

z naukowego punktu widzenia, istotnie wzbogacając dotychczasowe ustalenia na temat funkcjonowania całego okupacyjnego sądownictwa w GG. W szczególności, że stanowi to uzupełnienie istniejącej dotychczas niewątpliwej luki badawczej odnośnie działalności sądownictwa specjalnego na tym obszarze. W rozmaitych opracowaniach naukowych, zarówno polskich jak i zagranicznych, zwłaszcza niemieckich, zagadnienie to było poruszane w sposób selektywny i niewyczerpujący, głównie przy okazji prezentacji systemu okupacyjnego, przy opisie funkcjonowania aparatu wymiaru sprawiedliwości, albo wykonywania przez sądy specjalne – obok funkcji jurysdykcyjnej – innych zadań powierzonych przez władze okupacyjne.

Biorąc zatem powyższe po uwagę uważam, że monografia Pana dra Konrada Graczyka stanowi w istocie pierwsze tak obszerne opracowanie naukowe dotyczące funkcjonowania sądownictwa specjalnego w GG. Co więcej, przesłanki wyboru tematu - wskazane przez Habilitanta, zarówno w samej monografii jak i w autoreferacie dołączonym do wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne, i które zostały tam zostały szczegółowo i wyczerpująco przedstawione oraz uzasadnione – uznaję za trafne, istotne i należycie wyjaśnione.

Przesłankami wyboru tematu zdeterminowany jest cel rozprawy, jakim jest próba odpowiedzi na pytanie o rolę sądów specjalnych w GG w niemieckim systemie okupacyjnym. Stanowi więc recenzowane opracowanie próbę kompleksowego opracowania problematyki sądów specjalnych w GG w latach 1939-1945, stanowiącą syntezę prowadzonych badań, opartą na wieloaspektowym spojrzeniu na funkcjonowanie sądów i dokonaną w sposób nawiązujący do sześciu głównych pytań badawczych, dotyczących: modelu sądownictwa specjalnego w GG; składu i charakterystyki kadrowej sądów specjalnych GG; węzłowych problemów orzecznictwa sądów specjalnych GG; statystyki orzecznictwa sądów specjalnych GG; podobieństw odrębności między sądami specjalnymi GG a sądami specjalnymi w Rzeszy; powojennych losy sędziów oraz stosunku powojennych władz niemieckich i polskich do wyroków sądów specjalnych GG. Habilitant pytania badawcze dotyczące sześciu wymienionych zagadnień wzbogacił o cały szereg umiejętnie sformułowanych pytań szczegółowych, których postawienie w wyczerpujący sposób uzasadnił we wstępie monografii wskazanej za Jego główne osiągnięcie naukowe.

Wskazane w opracowaniu cele i pytania badawcze czynią rozprawę interesującą tak z punktu widzenia teoretycznego jak i funkcjonalnego. Osobiście widzę - poprzez pryzmat stawianych pytań badawczych - także takie problemy prawne, jakich Autor we wstępie i wskazanych tam pytaniach wyraźnie nie artykułuje, ani nie formułuje, ale w toku dalszych rozważań jednak podnosi (np. dotyczące kognicji i właściwości sądów wojskowych, policyjnych sądów doraźnych i sądów specjalnych; funkcjonowania Sondergerichtów w okresie tzw. zarządu wojskowego we wrześniu i październiku 1939 roku; czy też specyfiki tworzenia sądów specjalnych w dystrykcie Galicja).

Wybór tematu należy uznać zatem za bardzo trafny. Niewątpliwie bowiem sądownictwo specjalne zajmowało istotną pozycję w sądownictwie i administracji tzw. zajętych obszarów polskich, a przez wzgląd na pozycję prawno-administracyjną swoich organów w strukturze zarówno wymiaru sprawiedliwości jak i władz okupacyjnych było jednocześnie realizatorem i animatorem polityki okupacyjnej. Jego działalność w tym aspekcie, dzięki powiązaniom strukturalnym z administracją cywilną GG i Ministerstwem Sprawiedliwości III Rzeszy stanowi niezmiernie ciekawy wątek badawczy. Rola sądów specjalnych w zakresie realizacji polityki okupacyjnej jest tym istotniejsza, że w tym konkretnym przypadku działały one w ramach struktury specyficznego tworzenia państwa, jakim niewątpliwie było GG, którego funkcjonowanie było podyktowane interesami i potrzebami III Rzeszy, a nie interesem ogółu mieszkańców, których pozycja prawna pod względem przynależności państwowej nota bene nie została jasno określona. Również w kontekście ustrojowym funkcjonowanie sądów specjalnych oparte zostało na nietypowym (w porównaniu do sytuacji w Rzeszy i na ziemiach wcielonych do Rzeszy) rozwiązaniu, gdyż w GG jego prawnymi podstawami działania były zarówno przepisy III Rzeszy, jak i akty prawne Generalnego Gubernatorstwa.

Tym samym, z powodów wskazanych powyżej, podjęcie przez Autora przedmiotowej problematyki uznać należy za wybór trafny i wartościowy. Ma on istotny wymiar teoretyczny, ale też doniosłe znaczenie praktyczne dla skutecznego i prawidłowego ustalania uwarunkowań - prawnych, organizacyjnych i innych - funkcjonowania sądownictwa okupacyjnego w Generalnym Gubernatorstwie.

Tym bardziej, że w odniesieniu do funkcjonowania sądów specjalnych w GG w polskim piśmiennictwie istniała dotychczas dość istotna luka, którą w znaczący sposób wypełnia opracowanie dra Konrada Graczyka.

b2. Metody badawcze.

Swoje badania Autor oparł przede wszystkim na klasycznych metodach: historycznej i formalno-dogmatycznej, jedynie posłankowo korzystając z innych metod badawczych takich jak metoda statystyczna i metoda komparatystyczna oraz – przy badaniu archiwaliów i dokumentów wytworzonych w związku z postępowaniami karnymi oraz wydawanych przez władze GG wytycznych, przy pomocy których wpływno na orzecznictwo - metoda empiryczna. Autor informuje o tym w różnych miejscach recenzowanej pracy, ale przed wszystkim we wstępie.

Choć tego w swoim opracowaniu Habilitant nie wskazuje, można stwierdzić, że w niektórych sytuacjach uzupełniając wykorzystywał On też i inne metody badawcze, jak np. przy opracowywaniu modelu sądownictwa specjalnego GG i określaniu zasad funkcjonowania sądów specjalnych w GG niewątpliwie korzystał również z metody aksjologicznej oraz teoretycznoprawnej.

Przez wzgląd na specyfikę podjętego tematu i charakter recenzowanego opracowania dobór metod badawczych należy uznać za trafny i uzasadniony. Umiejętne wykorzystywanie różnych metod badawczych, adekwatne do swoiście interdyscyplinarnego charakteru monografii, łączącej wątki prawne z oczywistym wątkiem historycznym, przydaje rozprawie habilitacyjnej waloru rozważania syntetyzującego, z niewątpliwym pożytkiem dla prowadzonych rozważań naukowych, wysnuwanych wniosków i ich konceptualizacji. W konsekwencji recenzowana monografia stanowi bez wątpliwości istotny głos w dyskusji nad funkcjonowaniem sądownictwa okupacyjnego, w szczególności poprzez uzupełnienie istniejącej dotychczas niewątpliwiej luki badawczej odnośnie działalności sądownictwa specjalnego w GG.

b3. Struktura wewnętrzna opracowania.

Kompozycja monografii Pana dra Konrada Graczyka jest jasna i zrozumiała. Praca została zbudowana w ten sposób, że Autor wyodrębnił najważniejsze zagadnienia (problemy) związane z podjętym tematem. W efekcie recenzowane opracowanie liczy 448 stron i składa się z pięciu rozdziałów opatrzonego wstępem i zakończeniem oraz uzupełnionych aneksami; wykazami map, tabel, wykresów i skrótów; bibliografią

(obejmującą wykazy źródeł archiwalnych, aktów prawnych, źródeł drukowanych, opracowań, słowników leksykonów, prasy, netografii) oraz indeksem nazwisk. Jedynym drobnym mankamentem opracowania w tym zakresie jest brak wykazu zamieszczonych, dość licznych fotografii.

Od strony formalnej praca może – w mojej ocenie – imponować nie tylko swoją obszernością, ale także przyjętą w jej konstruowaniu strukturą. Monografia jest bowiem bardzo dobrze ustrukturyzowana. Podział treści w recenzowanym opracowaniu jest niezmiernie czytelny. Opracowanie podzielone jest nie tylko na rozdziały, ale także na podrozdziały oraz punkty i podpunkty podrozdziałów. Podział ten jest z jednej strony uzasadniony logiką prowadzonego wywodu, a z drugiej strony narzuca niejako Autorowi niezwykle analityczne i usystematyzowane podejście do problemu poddanego naukowemu badaniu i opisowi.

Dzięki temu można też uznać, że Habilitant rzeczywiście przedstawił zagadnienie obrane za przedmiot dociekań naukowych w sposób wyczerpujący i kompleksowy. Recenzowana monografia zawiera bowiem kluczowe elementy związane z podjętym tematem wraz należyтым odniesieniem się do sygnalizowanych problemów z nim związanych. Układ pracy jest prawidłowy a wewnętrzny podział treści jest merytorycznie uzasadniony. Rozdziały są komplementarne, poszczególne ich fragmenty wzajemnie się uzupełniają oraz tworzą spójną i logiczną całość. Skutkiem tego stanu rzeczy jest też precyzja i jasność wywodu. W mojej ocenie stanowi to istotny walor recenzowanego opracowania.

b4. Merytoryczna ocena opracowania wskazanego przez habilitanta osiągnięcie naukowe.

Przedmiotem recenzowanej monografii jest analiza i charakterystyka funkcjonowania sądownictwa specjalnego w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945, także pod kątem weryfikacji hipotezy badawczej, zgodnie z którą stanowiło ono istotny element systemu okupacyjnego i realizacji polityki represji. W jego ramach stosowano wiele rozwiązań urągających fundamentalnym zasadom praworządności. Było sterowane wytycznymi i okólnikami, a sędziowie podlegali bezpośrednim naciskom władz okupacyjnych.

W rozdziale pierwszym Autor rekonstruuje, przedstawia i scharakteryzuje model sądownictwa specjalnego w GG. W tej części opracowania nie

ogranicza się wyłącznie do aspektów ustrojowych i organizacyjnych, ale też dokonuje charakterystyki funkcjonalnej, opisuje i analizuje tryb postępowania przed sądami specjalnymi GG. Przy rekonstrukcji modelu sądownictwa w GG Habilitant przedstawia zmiany sądownictwa specjalnego w układzie chronologicznym, tj. prezentując najpierw rozwiązania wprowadzone na okupowanych ziemiach polskich tuż po zajęciu ich przez Wehrmacht w 1939 r. (w czasie tzw. zarządu wojskowego), a następnie w utworzonym proklamacją Hansa Franka właściwym GG. Przywołuje w tutaj wszystkie kluczowe regulacje ustrojowe dotyczące sądownictwa na obszarach okupowanych, w szczególności sądownictwa specjalnego, poczynając od rozporządzenia z 5 września 1939 r. o sądach wyjątkowych na okupowanych obszarach polskich poprzez takie przepisy jak m.in: rozporządzenie gubernatora generalnego z 26 października 1939 r. o odbudowie wymiaru sprawiedliwości na zajętych obszarach polskich; rozporządzenie z 15 listopada 1939 r. o Sądach Specjalnych w GG; rozporządzenia z 15 lutego 1940 r. o sądownictwie niemieckim w GG, o sądownictwie polskim w GG oraz o przejściu spraw prawnych w sądownictwie niemieckim i polskim; rozporządzenie z 24 października 1942 r. celem uproszczenia sądownictwa karnego w GG; rozporządzenie z 29 maja 1943 r. o uproszczeniu karnego wymiaru sprawiedliwości; rozporządzenie z 5 lipca 1943 r. w celu uproszczenia wymiaru sprawiedliwości w GG stosownie do potrzeb wojennych.

Charakterystyka tych i innych przepisów jakiej dokonuje Habilitant w tej części swojego opracowania jest zarazem wystarczająco syntetyczna, jak i odpowiednio pogłębiona. Przytaczane regulacje prawne komentowane są prawidłowo, z wystarczającą znajomością specyfiki omawianych zagadnień oraz z należyтым odwołaniem się do źródeł.

W dalszych częściach tego rozdziału Habilitant umiejętnie odnosi się do kwestii organizacyjnych i proceduralnych, takich jak: tworzenie sądów specjalnych, otoczenie instytucjonalne sądów specjalnych w systemie sądów karnych w GG; właściwość rzeczowa i miejscowa sądów specjalnych oraz zasady jej ustalania; postępowanie przed sądami specjalnymi w GG i zagadnienie „sterowania” orzecznictwem. Rozdział wieńczy analiza podobieństw i różnic występujących przy porównaniu sądownictwa specjalnego GG z sądami specjalnymi w Rzeszy.

W odniesieniu do tej części pracy można podnieść, że analiza ta, jakkolwiek jest wieloaspektowa i poprawnie dokonana, byłaby niewątpliwie bardziej czytelna gdyby w tym miejscu, albo na początku całego rozdziału, Habilitant

dokonał nieco bardziej wyczerpującej prezentacji podstaw prawnych funkcjonowania sądownictwa specjalnego w III Rzeszy i ich ewolucji, zwłaszcza z lat 1933-1938.

Rozdział drugi monografii poświęcony jest kwestiom personalnym, takim jak kadra sędziowska i obsada stanowisk w sądach specjalnych w GG. W tej części opracowania Autor odnosi się również do takich kwestii jak: polityka kadrowa i fluktuacja obsady sędziowskiej. Ta część pracy jest zdecydowanie bardziej interesująca dla historyka aniżeli prawnika. Jest to jak najbardziej zrozumiałe i uzasadnione, gdyż ta część monografii bazuje głównie na badaniu akt personalnych, tych które się zachowały albo do których Habilitantowi udało się dotrzeć.

W tej części opracowania Habilitant nie odnosi się w zasadzie do pragmatyk służbowych i przepisów dyscyplinarnych, a raczej do wynikających zeń konsekwencji dokumentowanych np. jednostkowymi dokumentami dotyczącymi deliktów popełnianych przez sędziów, prokuratorów lub pracowników sądów. Jest to pewna słabość tej części opracowania.

Jednak dzięki takiemu podejściu opracowanie zyskuje też pewien walor, polegający na nie zawężaniu ujęcia do spraw związanych wyłącznie z aspektami prawno-organizacyjnymi, ale uwzględniającego także inne konteksty funkcjonalne, społeczne i polityczne. Wydaje się bowiem, że zamiarem Autora jest jednocześnie chęć ukazania dziejów sądownictwa specjalnego nie tylko w określonej – naturalnie rysującej się – cezurze chronologicznej i w określonych warunkach prawnych i organizacyjnych, ale też z pewnym odniesieniem do charakterystyki osobowego składu tej instytucji. To ostatnie zasługuje na choćby krótką refleksję. Już sama próba odtworzenia obsady etatowej i fluktuacji sędziów w sądach specjalnych GG w latach 1939–1945 zasługuje bowiem na docenienie. Istniejąca literatura przedmiotu w zasadzie nie odpowiada – w sposób wykraczający poza przepisy ustaw i rozporządzeń – na pytania w jaki sposób i dlaczego tak, a nie inaczej, funkcjonował aparat sądów nadzwyczajnych, zwłaszcza w terenie, oraz jakie były motywacje i uzasadnienia konkretnych poczynań oraz zachowań.

Niniejsze opracowanie niewątpliwie stara się uzupełnić tę lukę w naszej wiedzy. Sprzyja temu umiejętne wykorzystanie przez Autora źródłowej bazy archiwalnej. Ponadto dzięki temu recenzowane opracowanie zyskuje też dwa wymiary, obejmujące z jednej strony charakterystyki i analizy w kontekście normatywnym (formalno-prawnym) w odniesieniu do prezentacji ustroju sądownictwa i jego modelu strukturalno-organizacyjnego oraz z drugiej

strony charakterystyki i analizy w kontekście społeczno-politycznym w odniesieniu do obsady personalnej sądów.

W aspekcie analiz funkcjonalnych i proceduralnych kluczowym są rozdziały trzeci i czwarty monografii. Habilitant zawarł w nich odpowiednio wyniki analizy jakościowej orzecznictwa oraz jego statystykę. Przy omawianiu problemów orzecznictwa sądów specjalnych słusznie dokonał podziału na orzecznictwo w sprawach politycznych, gospodarczych i kryminalnych z należyтым odwołaniem do narodowosocjalistycznej typologii przestępców wynikającej m.in. z rozporządzenia z 5 września 1939 r. przeciwko szkodnikom narodowym, rozporządzenia z 5 grudnia 1939 r. przeciwko przestępcom gwałtownym i przepisów dotyczących niebezpiecznych przestępców notorycznych oraz ustawy z 4 września 1941 r. o zmianie kodeksu karnego Rzeszy. Uznaję te analizy za wartościowe i merytorycznie poprawne.

Szkoda tylko, że Autor w tym miejscu nie podjął próby jakiegoś podsumowania, w którym wskazane zostałyby jakieś – jeżeli istniały – ewentualne ogólne trendy i praktyki orzecznicze, nie odnoszące się do pojedynczych kategorii przestępstw.

Niewątpliwie jednak rozdział trzeci monografii uważam za szczególnie wartościowy. Zwłaszcza, że komplementarny z nim jest rozdział czwarty, w którym Autor – w oparciu o zachowane materiały archiwalne – dokonuje przedstawienia orzecznictwa sądów specjalnych GG w ujęciu statystycznym, obejmującym zarówno statystykę dotyczącą osób oskarżonych i skazanych, jak też o statystykę wymiaru kary, przypisanych czynów, stosowanych aktów prawnych oraz obszerności wyroków.

Merytoryczną część monografii wieńczy rozdział poświęcony przebiegowi ewakuacji sądów specjalnych GG, losom sędziów, problemowi ich odpowiedzialności, a także ocenie ferowanych wyroków przez władze niemieckie i polskie oraz zakończenie pełniące rolę zarówno generalnego posumowania wyników badań, jak zestawienia ich z dotychczasowymi poglądami na temat sądownictwa specjalnego w GG, jakie były wyrażane w dotychczasowej literaturze przedmiotu.

W tym miejscu Habilitant jasno wyraża swoje poglądy, jak też polemizuje z poglądami innych badaczy, zwłaszcza z poglądami Diemut Majer odnośnie trzymania się przez sądy specjalne GG „twardo sformułowanych porządków i bronięcia się przed wkraczaniem na śliski lód odpowiedniego stosowania prawa, bowiem ekscesy prawa wyjątkowego na ziemiach wcielonych

stanowiły dla nich odstraszający przykład". I rzeczywiście ma po temu rzetelne argumenty.

Podobnie polemizuje z ww. Autorką, która w kontekście liczby wyroków śmierci i ogólnej praktyki orzecznictwa określiła stosunki w sądach specjalnych GG jako umiarkowane. Habilitant usiłuje ten ostatni pogląd zweryfikować negatywnie, zarówno w aspekcie ilościowym, jak też jakościowym. Tutaj trzeba jednak pamiętać, co w tym przypadku jest punktem odniesienia, np. czy jest to sądownictwo niemieckie w ogóle, czy sądy specjalne w Rzeszy, czy może policyjne sądy doraźne w GG? W każdym przypadku ocena będzie bowiem się różnić.

Konkludując: Recenzowane opracowanie ma charakter interdyscyplinarny. Zawiera liczne wątki doktrynalne i faktograficzne. Jest to jednak przede wszystkim wyśmienita praca z historii sądownictwa okupacyjnego. Autor dokonał bardzo szczegółowej kwerendy archiwalnej i źródłowej. W opracowaniu zamieszczono szereg bardzo cennych i potwierdzonych (zweryfikowanych w źródłach) informacji, dzięki czemu udało się Autorowi stworzyć oryginalny i kompleksowy obraz nie tylko struktury funkcjonowania sądów specjalnych w GG, ale także umiejętnie opisać jego funkcjonowanie w różnych aspektach i kontekstach. Szczególnie cenną jest próba odtworzenia obsady oraz składów personalnych. Finalna ocena recenzowanej monografii wypada zatem bardzo wysoko.

Wysoko oceniam dokonania Habilitanta, który identyfikując i analizując stan prawny determinujący funkcjonowanie sądownictwa specjalnego w GG, dokonał nie tylko prostego przeglądu obowiązujących wówczas regulacji, ale też pogłębionej analizy prowadzącej do wysnuwania konkretnych, precyzyjnych wniosków, służących mu także jako uzasadnienie wysnuwanych wniosków i ocen.

Niewątpliwie rozważania i ustalenia Habilitanta uznać można za cenne i ważne z naukowego punktu widzenia, zwłaszcza w kontekście ustalenia prawnego usytuowania sądownictwa specjalnego w aparacie okupacyjnym oraz roli i zadań jakie pełniło ono nie tylko w nazistowskim systemie wymiaru sprawiedliwości, ale też w systemie represji i realizacji polityki okupacyjnej. Zaletą opracowania jest także to, iż jego Autor nie wyważał, jak czasem bywa, „otwartych drzwi”, ale ambitnie, z dużym nakładem pracy przedzierał się przez pole momentami nieznane (bo nie zawsze literaturze przedmiotu wyczerpująco opisane), czego doskonałym efektem jest nie tylko zebranie i przedstawienie, ale też przeanalizowanie i krytyczne omówienie

dokumentów niezbędnych do dokonania możliwie dogłębnej charakterystyki orzecznictwa sądów specjalnych w GG oraz charakterystyki ich pracowników.

Recenzowane opracowanie ma też i inne zalety: podziw może budzić zwłaszcza zakres przywołanego materiału źródłowego i archiwalnego. Autor w szerokim zakresie wykorzystał także literaturę przedmiotu. Praca została oparta o przestudiowany bardzo bogaty zestaw literatury, doskonale przywoływany i cytowany w przypisach. Należy więc uznać, że dobór źródeł jest nie tylko poprawny i jak najbardziej wystarczający do prawidłowego ujęcia i wyczerpania tematu, ale także, iż przywołany w recenzowanej rozprawie dorobek dotychczasowych badań został wykorzystany w sposób prawidłowy i zasadny.

Również strona formalna i techniczna pracy, a także język, nie budzą żadnych zastrzeżeń.

Rzeczą recenzenta jest wskazywanie usterek, bądź niedociągnięć opracowania. Ale jego rzeczą jest też zbilansowanie wad i zalet, minusów i plusów. Bilans ten w przypadku opracowania Pana Konrada Graczyka jest jednoznacznie pozytywny. Jego opracowanie jest w mojej ocenie pierwszą tak kompleksową monografią dotyczącą funkcjonowania sądów specjalnych w GG. Jest to książka zarówno dla specjalisty zajmującego się zagadnieniami historii sądownictwa okupacyjnego, a nawet szerzej historią wymiaru sprawiedliwości III Rzeszy, ale też może być niezmiernie interesująca dla poszukiwaczy dokumentacji faktograficznej.

b.5 Ogólna (finalna) ocena opracowania wskazanego jako główne osiągnięcie naukowe Habilitanta.

Podsumowując część dotyczącą wskazanego przez Habilitanta głównego osiągnięcia naukowego należy uznać, że recenzowane opracowanie stanowi rzetelną prezentację i naukową analizę funkcjonowania sądownictwa specjalnego w Generalny Gubernatorstwie w latach 1939-1945.

Tym samym stwierdzam z pełnym przekonaniem, że monografia dra Konrada Graczyka stanowi niewątpliwie oryginalny wkład w rozwój historii prawa, oraz jest dziełem naukowym, które może stanowić podstawę postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego.

3. Ocena innych osiągnięć naukowych, stanowiących znaczny wkład w rozwój dyscypliny naukowej oraz aktywności naukowej Habilitanta

Aktywność naukowa dra Konrada Graczyka jest różnorodna, zarówno co do formy, jak i obszarów badawczych. W swoim autoreferacie i dołączonej doń dokumentacji Habilitant, poza osiągnięciem naukowym o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2a ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, wskazuje także na inne opracowania naukowe, w tym przede wszystkim na cykl sześciu powiązanych tematycznie artykułów naukowych/rozdziałów, zgodnie z art. 219 ust. 1. pkt 2b ustawy. Nie do końca rozumiem dlaczego Habilitant akurat tak to wskazuje, gdyż zgodnie z dotychczas obowiązującą praktyką w tym względzie uważa się, że choć użycie w przepisie art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce liczby mnogiej może być interpretowane przez habilitantów jako wymóg przedstawienia kilku osiągnięć - tj. nie tylko monografię, ale i cykl artykułów – to jednak jest to stanowisko błędne, gdyż konstrukcja art. 219 ust. 1 ustawy jest dość podobna do art. 16 (nieobowiązującej już) ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym, w której również w ust. 1 wymieniono osiągnięcia w liczbie mnogiej, ale w ust. 2 już odnoszono się do osiągnięcia w liczbie pojedynczej.

W ślad za tym stanowiskiem za główne osiągnięcie naukowe Habilitanta o jakim mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 traktuję monografię zrecenzowaną wcześniej, natomiast wskazany cykl artykułów zaliczam w poczet innych osiągnięć naukowych Habilitanta będących wyrazem Jego aktywności naukowej.

W tym przypadku mowa o: 5 monografiach (w tym 4, łącznie z monografią wskazaną jako główne osiągnięcie, opublikowanych po uzyskaniu stopnia doktora), 11 rozdziałach w monografiach (w tym 5 po uzyskaniu stopnia doktora), 50 artykułach naukowych opublikowanych w czasopismach naukowych (w tym 30 po uzyskaniu stopnia doktora) oraz 7 artykułów recenzyjnych bądź recenzji (z czego 5 po uzyskaniu stopnia doktora).

Sumarycznie rzecz ujmując na aktywność naukową Habilitanta składa się więc kilkadziesiąt przedstawionych do recenzji publikacji naukowych powstałych po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych (część w jako współautorstwa lub współredakcje). Nie jest to liczba bardzo duża, ale na pewno satysfakcjonująca.

Nie występowanie wskazanych w dorobku w Journal Citation Record (JCR) i na liście European Reference Index from the Humanities (ERIH) nie jest, z oczywistych powodów, okolicznością dyskwalifikującą Habilitanta,

zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę specyfikę reprezentowanej dyscypliny naukowej.

Prace Habilitanta dotyczą dość jednorodnego obszaru tematycznego. Z dołączonej dokumentacji oraz dorobku piśmienniczego wynika, że Habilitantowi szczególnie bliskie są prawne problemy okupacyjnego sądownictwa niemieckiego, a w zasadzie niemieckiego sądownictwa w okupowanej Polsce. Część dotyczy też hitlerowskich zbrodni sądowych oraz powojennej odpowiedzialności karnej prawników III Rzeszy. Nic więc zaskakującego, że wyniki i ustalenia badań poczynionych w części z nich w pewnej mierze została wykorzystana i przywołana rozprawie habilitacyjnej. Oczywiście nie wszystkie, zwłaszcza wcześniejsze opracowania, da się przyporządkować do ww. grup tematycznych. W dorobku naukowym Habilitanta można jednak wskazać opracowanie wykraczające poza z główny nurt jego zainteresowań badawczych. Przykładem są tutaj opracowania takie jak: Próby restytucji ogólnego sądownictwa administracyjnego w Polsce w latach 1945-1948, „Miscellanea Historico Iuridica” 2023, t. 22, nr 1; "To dla nas katastrofalna reforma". Projekt w sprawie podziału administracyjnego państwa na województwa z 1931 roku i jego odbiór wśród niemieckiej dyplomacji, „Rocznik Polsko-Niemiecki” 2021, nr 29; Analysis of Major Jerzy Sosnowski's letters to his father against the background of the criminal trial before the Military District Court No. I in Warsaw, „Scientific Journal of the Military University of Land Forces” 2021, nr 1; Walentego Fojkisa opracowanie „Zagadnienia gmin zbiorowych” dla Rządu RP na uchodźstwie z 1943 roku, „Z Dziejów Prawa” 2020, t. 13; Podatek dochodowy za 1939 rok a okupacja Górnego Śląska, „Roczniki Nauk Prawnych” 2018, t. 28, nr 1; Regulaminy cmentarne jako gminne akty prawa miejscowego w orzecznictwie wojewódzkich sądów administracyjnych [w:] B. Dolnicki (red.), Źródła prawa w samorządzie terytorialnym, 37 Warszawa: Wolters Kluwer 2018; Rękojmia wiary publicznej ksiąg wieczystych w prawie polskim i niemieckim, „Przegląd Prawniczy Europejskiego Stowarzyszenia Studentów Prawa ELSA Poland” 2014, t. 2; Kolonia polska w Mandżurii. Analiza historycznoprawna, „Z Dziejów Prawa” 2013, t. 6.

Nieco odrębnym obszarem zainteresowań Habilitanta jest Górny Śląsk w okresie międzywojennym. Na kanwie tych zainteresowań Habilitant opublikował ciekawy artykuł przeglądowy (The Application of the German Polish Agreement on Upper Silesia 1922-1937. State of Research Postulates [w:] M. Löhnig, K. Staudigl-Ciechowicz (red.), The Silesian Voivodeship. Analysis of a "legal interspace", Berlin: Duncker & Humblot 2024) dotyczący

stanu badań i postulatów badawczych w zakresie stosowania konwencji niemiecko-polskiej w sprawie Górnego Śląska w latach 1922-1937, będący pokłosiem referatu wygłoszonego na międzynarodowej konferencji „The Silesian Voivodeship. Analysis of a "legal interspace"” od 23 do 24 marca 2023 r. w Regensburgu).

Analiza przedłożonych do oceny publikacji wskazuje też, że niektóre z nich – zwłaszcza te sprzed doktoratu - mają jedynie przyczynkarski charakter i nie zostały podbudowane gruntownymi badaniami naukowymi z wykorzystaniem doktryny prawa, zwłaszcza zagranicznej (tam gdzie można by tego oczekiwać) i ma znaczenie bardziej informacyjne, niż naukowe, a jeżeli nawet, to o charakterze wybitnie odtwórczym.

Niewątpliwie jednak znakomita większość publikacji załączonych do wniosku ma solidny naukowy charakter. Dotyczy to zwłaszcza wspomnianej już monografii wskazanej jako główne osiągnięcie Habilitanta, ale także takich pozycji, jak te zaliczone do cyklu (tj. publikacje: *Convicted Nazi lawyer. The case of Gerhard Pchalek in the Gera District Court in 1960*, „Acta Iuris Stetinensis” 2020, t. 29, nr 1; *Skazany nazistowski sędzia. Sprawa Alberta Michela przed Sądem Okręgowym w Krakowie (1948-1949)* [w:] S. Karowicz-Bienias, R. Leśkiewicz, A. Pozorski (red.), *Nazwać zbrodnie po imieniu. Ustalenia Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w sprawie zbrodni z okresu II wojny światowej*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej 2021; *Convicted Nazi Prosecutor. The 1950 Case of Josef Abbott before the Court of Appeals in Gdańsk*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2023, t. 41, nr 1; *Sąd Specjalny w Stanisławowie (Sondergericht Stanislaw) i jego przewodniczący (1941-1944). Pod znakiem eksterminacji*, „Studia nad Totalitaryzmami i Wiekiem XX” 2024, t. 7; *Dwukrotnie skazany nazistowski prokurator. Sprawy Hellmutha Hollanda przed sądami polskimi (1949-1954)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2024, t. 23, z. 1; *Postwar Convictions of Nazi Judges and Prosecutors for Their Activities in the Occupied Polish Territories (1939-1945)*, „Journal on European History of Law” 2024, t. 15, nr 1).

Doceniam także aktywność międzynarodową Habilitanta związaną z internacjonalizacją badań. Przebywał On w ramach rocznego stypendium Niemieckiej Służby Wymiany Akademickiej, czego efektem było w dalszej perspektywie przygotowanie monografii, która ukazała się kolejno w języku polskim oraz niemieckim. Przebywał też na stypendium (Postdoc-Stipendium) ufundowanym przez Fundację Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego w Berlinie, w ramach którego prowadził badania w archiwach berlińskich, głównie w Tajnym Archiwum Państwowym Fundacji Pruskiego

Dziedzictwa Kulturowego w Berlinie-Dahlem. Habilitant prowadził też badania w ramach wyjazdów stypendialnych bądź służbowych w licznych archiwach zagranicznych, takich jak: Archiwum Federalne w Berlinie-Lichterfelde, Archiwum Federalne w Bayreuth, Archiwum Federalne w Ludwigsburgu oraz Derżawnyj Archiw Lwiwskojj Obłasti we Lwowie. Również te pobyty zaowocowały publikacjami wymienionymi w autoreferacie.

Zdecydowana większość opracowań wymienionych przez Habilitanta w autoreferacie oraz przedłożonych w dołączonej do wniosku dokumentacji rzeczywiście wskazuje na to, że Habilitant specjalizuje się w zagadnieniach dotyczących niemieckiego sądownictwa w okupowanej Polsce, hitlerowskich zbrodni sądowych oraz powojennej odpowiedzialności karnej prawników III Rzeszy. Dowodzi także, iż zdecydowanie dojrzalszy okres pracy naukowej Habilitanta przypada na okres po uzyskaniu stopnia doktora nauk prawnych.

Jego osiągnięcia naukowo-badawcze obejmują przede wszystkim działalność publikacyjną, a także aktywny udział w konferencjach naukowych oraz kierowanie lub udział w projektach badawczych. Szczególnie w tym ostatnim aspekcie osiągnięcia Habilitanta wyglądają imponująco. Kierował on bowiem realizacją projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki w Krakowie w ramach konkursu „Preludium 14” w latach 2018-2022 pt. Sondergericht Kattowitz - Sąd Specjalny w Katowicach 1939-1945 – projekt indywidualny, a aktualnie kieruje realizacją projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki w Krakowie w ramach konkursu „Opus 20” (2021-2025) pt. Sądy specjalne w Generalnym Gubernatorstwie - Sondergerichte im Generalgouvernement – projekt zespołowy trzyosobowy, a w ramach zatrudnienia w Biurze Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu od 2022 r. pełni funkcję koordynatora Centralnego Projektu Badawczego „II wojna światowa i okupacje ziem polskich 1939–1944/45”.

Habilitant jest znany środowisku akademickiemu i naukowemu nie tylko jako Autor publikacji, ale również dzięki uczestnictwu i aktywności na konferencjach i seminariach naukowych, w których brał udział jako referent bądź dyskutant. Uczestniczył też w organizacji niektórych z nich, czy to w ramach uczelni macierzystej, czy we współpracy z innymi podmiotami (np. konferencja pt. „Odpowiedzialność za działalność sądownictwa niemieckiego w okupowanej Polsce (1939-1945), 25 IX 2023 r. w Warszawie;

konferencja naukowa „Niemiecki mord na Ulmach. Represje za pomoc ludności żydowskiej w kontekście realiów czasu Zagłady”, Warszawa, 7 IX 2023 r.).

Habilitant działalność naukową prowadzi głównie w swojej macierzystej jednostce, tj. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, gdzie od 1 października 2018 r. do 30 września 2019 r. był zatrudniony na stanowisku asystenta w Katedrze Historii Prawa, a następnie - w związku ze zmianami organizacyjnymi od 1 października 2019 r. do 30 listopada 2019 r. był zatrudniony jako asystent na Wydziale Prawa i Administracji, zaś od 1 grudnia 2019 r. do 30 listopada 2022 r. jako adiunkt. Od 1 grudnia 2022 r. jest zatrudniony na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach na stanowisku profesora uczelni.

4. Konkluzja

W oparciu o powyższą analizę stwierdzam, że Pan dr Konrad Graczyk jest już dojrzałym pracownikiem naukowym, prezentującym dobry warsztat naukowy, wyposażonym w wysoką kompetencję merytoryczną i dysponującym wiedzą specjalistyczną.

Prace naukowe Pana dra Konrada Graczyka stanowią istotny wkład w rozwój polskiej historii prawa. Na uznanie zasługuje też jego duża i wszechstronna aktywność naukowa, odwaga w formułowaniu wniosków i postulatów oraz ogólna erudycja i precyzja językowa.

Tym samym, mając na uwadze przedstawione powyżej okoliczności i ich częściowe oceny oraz uwzględniając warunki stawiane w przepisach prawa osobom ubiegającym się o stopień naukowy doktora habilitowanego odnośnie oceny ich dorobku, zwłaszcza odnośnie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (tekst jedn. Dz. U. z 2024 poz. 1571 ze zm.) stwierdzam, że **Habilitant spełnia wymogi stawiane kandydatom ubiegającym się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.**

Dr hab. Marek Mączyński, prof. UJ

Kraków, dn. 15 maja 2025 r.